

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2023, 23(2): 802-812, doi: 10.11616/asbi.1212312

Abdulhamid el Katib ve Abdullah ibnu'l-Mukaffa'nın Siyasetnamelerinde Siyasal İktidarın Meşruluk Kaynağına Dair Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Source of Legality of Political Power in Abdulhamid al Katib and Abdullah ibnu'l-Mukaffa

Ramazan LEVENT¹

Geliş Tarihi (Received): 30.11.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 01.06.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.07.2023

Öz: Bu çalışmada ilk siyasetname müellifleri sayılan Abdülhamid el Katip ve Abdullah ibnu'l-Mukaffa'nın eserlerinden hareketle bu müelliflerin siyasal iktidarın meşruluk kaynağına dair düşünceleri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı her iki müellifin siyasal meşruluk ile ilgili yaklaşımlarını ortaya koymaktır. Çalışmanın önemi siyasal meşrulukta İslami bakışın yaşadığı değişimden gelmektedir. Toplumsal rızaya dayalı hilafet sisteminden hanedan yönetimine geçiş siyasal yazını da etkilemiş ve ulemanın yönetici erk üzerindeki etkisi değişime uğramıştır. Çalışmada iki müellifin Türkçeye tercüme edilen siyasete ilişkin eserleri üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Çalışma Emevilerin son dönemi ile Abbasilerin ilk dönemindeki 'siyasal meşruluk yaklaşımını' yansıtmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda her iki müellifin de siyasal meşruluk konusunda, İslami yaklaşım yerine dönemin egemen siyasal tutumunu yansıttığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Siyasal Meşruluk, Siyasetname, Siyasal Muhalefet, Siyasal Erdem, İktidar

&

Abstract: In this study, the works of Abdülhamid el Katip and Abdullah ibnu'l-Mukaffa, who are considered to be the authors of the first political treatise of policy, have been discussed. The thoughts of the authors about the source of legitimacy of political power are discussed. The aim of the study is to reveal the approaches of both authors about political legitimacy. The importance of the study stems from the change experienced by the Islamic perspective. The transition from the caliphate system based on social consent to the dynastic rule also affected the political literature and the influence of the ulama on the ruling power changed. In the study, an evaluation was made on the Turkish translation works of two authors related to politics. The study reflects the 'political legitimacy approach' in the last period of the Umayyads and the first period of the Abbasids. As a result of the researches, it was seen that both authors reflected the dominant political attitude of the period instead of the Islamic approach on political legitimacy.

Key words: Political Legitimacy, Abdulhamid al Katib, Political Opposition, Political Virtue, Power

Atıf/Cite as: Levent, R. (2023). Abdulhamid el Katib ve Abdullah ibnu'l-Mukaffa'nın Siyasetnamelerinde Siyasal İktidarın Meşruluk Kaynağına Dair Bir Değerlendirme. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 802-812. doi: 10.11616/asbi.1212312

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr., Ramazan Levent, Malatya Battal Gazi Devlet Hastanesi, rlevent44@hotmail.com.

1. Giriş

İslam sonrası Ortadoğu ve çevresinde siyasal iktidarı belli dönemlerde ellerinde tutanlar ya kendi iktidarlarını kalıcı hale getirmek ya da siyasal erdemin doyumunu yaşamak veya başka gerekçelerle çevrelerindeki ulema veya bürokratlardan bazılarını siyasi tavsiyeler içeren eserler yazdırmışlardır. Bu eserler siyasetname başlığı altında gruplandırılmışlardır. Bunlar dışında doğrudan bilimsel bir çaba olarak siyaset içerikli eserler de telif edilmiştir. Bu eserlerde müellifler iktidar sahiplerine tavsiye olabilecek nitelikte siyasi değerlendirmeler yapmışlardır. Siyasetname, Arapça siyaset ile Farsça name kelimesinin birleşmesinden meydana gelen bir terkiptir (Canatan, 2014: 6-7). Siyaset at terbiyeciliği, name ise mektup demektir. Günümüzde siyasetin iktidar ilişkileri çerçevesinde kullanılması, kavramın etimolojisinden bağımsız değildir. Bu yönüyle siyaset, devlet ya da toplumun yönetilmesi anlamına gelir.

Siyasetname müellifleri eserlerinde birçok konuyu ele almışlardır. Her bir eserin, içinde bulunulan şartlara bağlı olarak farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Siyasetnamelerin halkın hoşnut olması için hükümdarın neler yapması gerektiğini ve kendi idari kadrosuna ve topluma nasıl davranması gerektiği ve çeşitli alanlara yapılan atamalarda nasıl bir yöntem izleyeceği gibi konuları izah eden nasihatlerden oluştuğu söylenebilir. Siyasetnamelerde iktidar sahibinin meşruluk kaynakları ile ilgili de doğrudan veya dolaylı açıklamalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada ilk dönem siyasetname eserlerinin içeriğinden hareketle siyasal iktidarların meşruluğuna dair yapılan değerlendirmeler ele alınacaktır. Çalışmanın amacı siyasetname eserlerinde siyasal iktidarın dayandığı meşruluk kaynaklarının neler olduğunu tespit etmektir. Konunun önemi siyasal iktidarın denetlenmesinde İslam'ın fonksiyonelliğinden gelmektedir. Siyasetname müelliflerinin eserlerinde iktidar sahiplerinin mutlakiyetçi tutumlarına karşı ele aldıkları argümanların içerikleri ve bu argümanların meşrulaştırıcı niteliklerinin değerlendirilmesi, Doğu/İslam toplumlarında ulemanın denetleyici niteliklerinin bilinmesi açısından, öne çıkmaktadır. Çalışmada İslam sonrası yazılan ve ilk siyasetnamelerden sayılan Abdülhamid el Kâtip ve Abdullah ibnu'l-Mukaffa'nın eserleri ele alınacaktır. Makalede siyasetname eserlerinde siyasal iktidarın meşruluğuna dair kuramsal, teorik ve pratik çözümler yer alacaktır. İncelenen siyasetnamelerde iktidarın elde edilmesinde ve sürdürülmesinde meşruluk bağlamında öne çıkan argümanların analizi yapılacaktır. Ayrıca siyaset ile hukuk arasındaki ilişkiler bağlamında meşruluğun değerlendirilmesi yapılacaktır.

Çalışma nitel araştırmalar başlığı altında yer alan tarihi araştırma çerçevesinde bulunmaktadır. Çalışmada modern dönemin en önemli siyasal kavramlarından olan siyasal iktidarın meşruluğuna ilişkin İslam tarihinin ilk dönemlerinde telif edilen iki siyasetname eserinde yer alan değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerin hangi tarihsel ve olgusal temellere dayandığı incelenmektedir.

2. İlk Siyasetname: Doğunun Hükümdarı

Abdülhamid el Katip (ö. 750) tarafından yazılan kitap son Emevi halifesi II. Mervan döneminde 746 yılında kaleme alınmıştır. Eser Mervan'ın ağzından oğlu Abdullah'ı hükümdarlığa hazırlamak amacıyla ona nasihat etme üslubuyla hazırlanmıştır. Kitabın girişinde halife baba, veliahd olarak belirlediği oğluna bu tercihin Allah'ın ve kendisinin seçimi olduğunu ifade etmekle başlar. Halife baba kendi çocukları içinde halife olmaya en liyakatli olan ve bir halifede bulunması gereken vasıfları üzerinde taşıyan oğluna, erdemli ve derin bilgi sahibi bilgelerin tavsiyelerini de aktararak başarılı bir halife olması için onu hazırlamak istemektedir (Abdülhamid el Katib, 2007: 49). İfadelerden anlaşılacağı gibi halifelik hak ettirici ilke hanedan mensubiyetidir. Önceki halife kendi çocukları arasında yapacağı gözlemlerle kendinden sonra halifelik konumuna gelmek için gerekli özellikleri taşıyan çocuğuna veliahdlık vermektedir. Toplumsal

rızaya dayalı biata dair bir ima bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile hanedanlığa dayalı iktidar kanıksanmış görünmektedir.

Göreve geldikten sonrası için halife adayına yoğun bir 'tutkularına kapılmama tavsiyesi' yer almaktadır. Hükümdara gelen jurnaller hakkında verilen tavsiyede siyasal avantajın hukuksal gerçekliğe tercih edildiği görülmektedir. Hukuksal içeriği net olmadığı halde kendi bürokratları tarafından kamu vicdanını yaralayan bir karar verilmesi ihtimaline karşı, verilen kararın halk arasındaki olumsuz sonuçlarından etkilenmemek için, hükümdara böyle davalarda taraf olmaması tavsiye edilmektedir (Abdülhamid el katib'den aktaran Canatan, 2014: 23). Bürokratlara ve halka karşı tutumda adalet ve yumuşaklık vurgusunun tedbirli bir akılcılıkla desteklendiği görülür. 'Hükümdar kanunları çiğnemez' (Abdülhamid el Katib, 2007: 70) vurgusu ile mutlakiyetçi tutum eleştirilir. İslam dışı topluluklardan cihada ön bilgi sağlamak amacıyla çalışan casusların cömertçe ödüllendirilmeleri ve (Abdülhamid el Katib, 2007: 77) düşman tarafın bürokrat ve yöneticilerinin arasına kin ve nefret salmak için altın ve gümüşün gücünden faydalanmayı tavsiye etmesi ise ahlaki meşruluğun göz ardı edilmesine örneklik teşkil etmektedir (Abdülhamid el Katib, 2007: 101).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Abdulhamid el Katib'in eserinde siyasal iktidarın elde edilmesinde hanedan mensubiyetinin öne çıktığı görülür. İktidar sürecinde İslami inanç, hukuk ve ahlak ilkelerinin referans alındığı görülür. Fakat Hükümdarın halk arasındaki itibarının zedelenmesine neden olabilecek durumlarda sorumluluğun bürokratik kademeye yıkılması tavsiye edilir. Sözelimi "Hükümdar net olmayan davalara bulaşmamalıdır" denilir. Bu yolla "cahil ve yalancı birilerinin ortaya attığı suçlama, mazlum bir kişinin canını yakarsa ya da sanığa yetkili tarafından kamu vicdanını zedeleyecek ağır bir ceza verilirse hükümdar, bütün sorumluluğu bu makama yıkararak yanlış karardan kurtulmuş ve eleştiri almamış olur" (2007: 61). Benzer birkaç istisna dışında hukuk ve ahlak ilkelerine uyulmanın tavsiye edildiği görülür. Eserin muhtevasının önemli bir kısmında hükümdar için savaş stratejileri yer almaktadır (2007: 70-103; Ergin, 1988: 225).

3. İslam Siyaset Üslubu

Abbasilerin ilk yıllarında Abdullah İbnu'l-Mukaffa (ö. 759) tarafından kaleme alınan ve Vecdi Akyüz tarafından Türkçe'ye çevrilen eserlerin toplandığı bir siyasetnamedir. İbnu'l Mukaffa siyasetle ilgili düşüncelerini ağırlıklı olarak el Edebü'l Kebir ve Risaletü's Sahabe adlı eserlerinde dile getirmiştir. Yazar Emevîlerin son ve Abbasilerin ilk dönemlerinde çeşitli valiliklerde kâtip olarak çalışmıştır. İran asıllı olup Mecusilikten İslam'a geçmiştir. Kendisi Pers kültürü ile beraber hem Doğu (Hint) kültürüne hem de eski Yunan ve Bizans entelektüel birikimine sahiptir (Durmuş, 2000: 130).

Eserlerinde siyasal iktidarı 'müminlerin emiri' (İbnu'l-Mukaffa, 2004: 130) olarak nitelemesinden anlaşılacağı gibi, halifeyi 'zıllullah' (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) olarak gören yaklaşımı benimsememektedir. Fakat 'iktidarın halifeye Allah tarafından bahşedildiği' (İbnu'l-Mukaffa, 2004: 104) şeklindeki ifadeler, İbnu'l-Mukaffa'nın da siyasal iktidar sahipliğini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak değerlendirdiği yorumunu yapmaya elverişlidir. İbnu'l Mukaffa bu konuda şöyle der: "Kendisinden başkasına itaat edilmeyen konuda imama itaati kabul edişimiz, sevk ve idarenin (toplumu yönetmenin) tamamen Allah'ın imamların ellerine verdiği düşünce tedbir ve yönetim konusunda oluşundan dolayıdır." (İbnu'l-Mukaffa, 2004: 108) Açıklamadan 'toplumu yönetme' işinin, imama Allah tarafından verilmiş olduğunun düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Aynı şekilde yönetim işinde din ve aklın fonksiyonlarının analiz edildiği yerde İbnu'l Mukaffa, 'dinin insanların akıllarıyla ulaşamayacakları konularda insanlara yol gösterdiğini; aklın erişebildiği alanların ise akla bırakıldığını; yönetim işinin de aklın alanına giren bir konu olduğunu; bu konudaki akıl yürütmenin de Allah tarafından ülü'l emirlere havale edildiğini belirtir (İbnu'l-Mukaffa, 2004: 109). İbnu'l-Mukaffa'nın bu değerlendirmelerinin, mensup olduğu Pers medeniyetinden mi geldiği veya Yunan ve Hint medeniyetinden edindiği siyasal birikimlerin etkisiyle mi

olduğu belirsizdir. Aynı değerlendirme için 'sebepler aracılığıyla gelen nimetlerin de hakikatte Allah'ın lütfu olduğu' İslami yaklaşımla örtüştüğü de söylenebilir. Buna göre iktidar olma nimetine bazı sebeplerin etkisiyle ulaşılmış olsa bile bu nimet hakikatte külli iradenin (yaratıcının iradesi) sınırlarının dışında değildir. Bundan dolayı ulaşılan her nimete Allah'ın lütfu olarak bakılabilir. İbnu'l-Mukaffa'nın iktidar nimetine sahip olmayı bu bağlam içerisinde ele alıp almadığı da belirsizdir.

İktidara muhalefet etme hakkı konusunda Abdullah İbnu'l-Mukaffa'nın yaptığı değerlendirmede analiz yapmaya imkan veren bazı ipuçları üzerinden çeşitli sonuçlara ulaşılabilir. Buna göre iktidara muhalefet etme konusunda insanlar üç kısma ayrılır. Bunlardan biri, İslam'daki "Allah'a isyanda kula itaat yoktur" kuralını yanlış anlayanlardır. Bu guruptakiler 'imam (siyasal önder) Allah'a isyanı emrederse kendisine isyan ederiz. Allah'a itaati emrederse ona itaat ederiz' (İbnu'l-Mukaffa, 2004: 107) demektedirler. Bu değerlendirme ile imam ile imam dışındakileri itaat ve isyan konusunda eşit bir konuma indirgemektedirler. Çünkü 'Allah'a isyanda kula itaat yoktur' kuralı gereğince imam dışındakiler için de aynı muamele geçerli olacaktır. İbnu'l-Mukaffa bu değerlendirmeyi 'şeytanın itaati kaldırma bahanesi,' 'işlerin bir imam tarafından yürütülmemesi' ve 'düşmana karşı bir caydırıcılığın kalmaması' olarak değerlendirir (İbnu'l-Mukaffa, 2008: 228 -Mustafa Demirci tercümesi-).

İktidara muhalefet tutumu için ikinci gurupta yer alanlar, Allah'a itaat ve isyan sorgulaması yapmadan imamlara uyulması gerektiğini savunanlardır. Bunların tutumları, ulü'l emrinin bilgeliğine ve Allah'a isyan olan bir şeyi emretmeyeceklerine olan güvenlerine dayanmaktadır. İbnu'l-Mukaffa'ya göre bu kesimin görüşleri de Allah'a isyanı hafif görme problemi içermektedir (İbnu'l-Mukaffa, 2004: 108).

İbnu'l-Mukaffa'nın da içinde bulunduğu üçüncü grup ise iktidara itaat ve isyan konusunda orta bir yol izlemektedir. Bunlara göre birinci guruptakilerin yaklaşımları isabetlidir. Fakat bunların fikirlerinin sonucu, imamlara itaatin kalkması ve onlara itaatin küçümsenmesidir. Çünkü bunlar imamlara itaat ve isyanın sınırlarını belirsiz bırakmışlardır. Kapsamı belirsiz olan bir durum söz konusudur. Bu durumda kişilerin farklı yorumlarla Allah'a isyan sayacağı bir konuda siyasal öndere isyan etmenin meşrulaşacağı sonuçlar ortaya çıkacaktır (İbnu'l-Mukaffa, 2008: 228 -Mustafa Demirci tercümesi-).

Allah'a isyan sayılan konularda imama itaat edilemeyeceğine dair konuların, namaz ve orucu yasaklamak gibi imamın yetkili olmadığı alanlara ait emirler olduğunu belirten İbnu'l-Mukaffa, imama itaat edilmesi gereken konulardaki belirsizliği giderici açıklamalar yapmaktadır. Buna göre Allah 'toplumu sevk ve idare' işini bütünüyle imamların eline vermiş ve bu konudaki düşünme, tedbir alma ve yönetme yetkisini onlara vermiştir. Bu konularda başka hiç kimsenin yetkisi yoktur ve bu konuda imamdan başkasına itaat edilemez. İmamların yetkisine verilen konuları biraz daha ayrıntılandıran İbnu'l-Mukaffa; savaş ve barış, atama ve görevden alma, 'hakkında bir teamül bulunmayan bir konuda akıl yürüterek karar verme' ve 'belirlenmiş ceza ve hükümleri kitap ve sünnete uygun olarak yürütme' gibi konuların tamamen imamın yetkisinde olduğunu belirtir (İbnu'l-Mukaffa, 2008: 228 -Mustafa Demirci tercümesi-).

Siyasal iktidar mercii olarak imama 'toplumu sevk ve idare işinin Allah tarafından verildiği' söylemi, Hıristiyanlığın etkisine girmeye başlayan Roma imparatorluğunda krallara izafe edilen misyonu andırmaktadır. Bir Hristiyan rahip olan Eusebius (ö. 339 ?) tarafından teorikleştirilen düşünceye göre evrende bulunan dini ve dünyevi iktidarın kaynağı Tanrı'dır. Kutsal Logos İsa, dini ve dünyevi iktidarı kendisinde birleştirmiş; hem en üst konumdaki rahip hem de kraldır (Eusebios, 2011: 16). İsa'nın yeryüzünden ayrılmasıyla güç ikiye bölünmüş ruhani güç havarilere (ruhani otoriteye) dünyevi güç ise Sezar'a (siyasal otoriteye) tahsis edilmiştir. Buna göre Hıristiyanlığın etkisine girdikten sonraki Roma/Bizans imparatorluğu, siyasal yetkisini Tanrı'dan almaktaydı. İsa'dan sonra tanrısal otoritenin dünyevi kısmı krallığa miras kalmıştır. Buna göre Roma/Bizans imparatorları Tanrı ile yeryüzündeki

insanlar arasında bir aracı ve insanların üzerinde hükümler kurmakta Tanrı'nın vekili konumundaydı (Geanakoplos, 2011: 175-6).

Roma/Bizans imparatorlarına izafe edilen misyona benzer şekilde İbnu'l Mukaffa da imama 'toplumu sevk ve idare işinin Allah tarafından verildiğini' ileri sürmektedir (2004: 108). Bu değerlendirme ile siyasal iktidara muhalefet etmeyi ilahi bir misyonun temsilcilerine muhalefetle eşdeğer görme yaklaşımı sergilemektedir. İbnu'l Mukaffa'nın analizinin doğrudan Roma siyasal düşüncesinin etkisiyle şekillendiği değerlendirilmesi yapmak çok kolay olmasa gerektir. Bunun yerine siyasal iktidarın kaynağı konusunda Doğu veya Batıya ait olması fark etmeksizin, toplumsal rıza vurgusuna sahip olmayan bütün değerlendirmelerin, Tanrısal bir kaynağa bağlama eğiliminde olduğu çıkarımı akla daha yakın görünmektedir. Çünkü İbnu'l Mukaffa bir taraftan siyasal iktidarı Tanrısal bir misyon gibi görürken, diğer taraftan da sınırlarını çizdikten sonra 'Allah'a isyanda kula itaat yoktur' ilkesi gereği imama 'Allah'a isyan içeren emirler konusunda' itaat edilemeyeceğini de vurgulamaktadır. Fakat imamın yetkilerinin sorgulanamazlık kapsamına alındığı alanlarda, sözelimi atama ve görevden alma gibi tasarruflarında İslami bir değerlendirme yaptığı söylenemez. Esasen İbnu'l Mukaffa'nın siyasal iktidara yüklediği ilahi misyonun bir sonucu olan 'itaat etme ve muhalefet etmeme' tutumunun raşit halifeler döneminde bu bağlam üzerinden uygulanmadığı düşünüldüğünde İbnu'l Mukaffa'nın imama giydirdiği dokunulmazlık zırhının İslamiliği oldukça tartışmalı bir hal almaktadır. Raşit halifeler döneminde halk topluluklarının vali olarak atanan bazı isimlerle ilgili şikayetlerin dikkate alındığı ve bu şikayetler çerçevesinde görev değişikliği yapıldığı görülmüştür (İbn Abdirabbih, 2004: 44).

Hz Ebubekir'in halife seçildikten üç gün sonra yaptığı konuşmada 'Ey Nas! En hayırlınız olmadığım halde başınıza idareci olarak seçilmiş bulunuyorum. Eğer iyilik yaparsam bana yardım ediniz, eğer kötülük yaparsam beni düzeltiniz...' (Sağlam, 2017: 96) şeklindeki ifadelerinde halifeliğini 'Allah'ın kendisine verdiği bir hak' şeklinde değerlendirmede görülmektedir. Aynı şekilde yönetilenlerin kendisini denetlemesi için de net bir çağrı yapmakta ve siyasal katılım ve denetimin bir hak ve görev olduğunu vurgulamaktadır.

İslam toplumunun Hz Peygamberin vefatından sonra hilafet seçiminde takındığı katılımcı tutum, halifeliğin belirlenme hakkının toplumda olduğu kanaatine dayalı olabilecek bir zihinsel altyapıya işaret etmektedir. Buna göre İslam'da halifeliğin meşruluk kaynağı, içeriği belirsiz bir değerlendirme olan 'ilahi tayin' değil toplumsal rızadır (Ahmet el Katip, 2016: 30). Fakat 680'de Emevi halifesi Hz. Muaviye'nin yerine oğlu Yezid'i velayet bırakmasından sonra toplumsal rızaya dayalı hilafet sistemi, hanedan yönetimi olan saltanata dönüşmüştür. Bu durum Yezid'e biat toplanması sürecinde sahabelerin büyükleri tarafından 'Bizans sisteminin Müslümanların başına getirilmeye çalışılması' olarak eleştirilmiştir (Fıçlalı, 2019: 519).

Bu kısa değerlendirmeye göre İslam'da iktidarın meşruluk kaynağının toplumsal rıza olduğu söylenebilir. Fakat bu yaklaşımın siyasetname yazan ve hanedan yönetimleri döneminde bürokratik görevlerde bulunan İbnu'l-Mukaffa tarafından benimsenmediği anlaşılmaktadır. Emevilerin son ve Abbasilerin ilk yıllarında çeşitli bürokratik kademelerde görev alan İbnu'l-Mukaffa'nın Emevilerin ve Abbasilerin hanedan yönetimlerini siyasal meşruluk açısından sorgulamadığı görülmektedir. İbnu'l-Mukaffa hem mensup olduğu kültürel kodlar hem de genel siyasi birikim açısından hanedan yönetimlerini kanıksadığı gibi; görev aldığı siyasi teşekküllerin yönetim sistemini de İslami bir bağlama oturtma ihtiyacı hissetmemiştir.

İbnu'l-Mukaffa'nın imama itaat konusunda yaptığı değerlendirmede akıl yürütme bağlamında yaptığı değerlendirme de ilgi çekicidir. Buna göre insanların dünya ve ahiret saadeti için iki kaynak bulunmaktadır. Bunlar akıl ve dindir. İbnu'l-Mukaffa'ya göre insan akli ancak yaratıcının onun kalbine yerleştirilmesiyle hidayeti anlayabilir. Ayrıca Yaratıcı, insanın akli ile erişemeyeceği konularda din ile gerçeği kendilerine ulaştırmıştır. Diğer taraftan dini, 'bütün konuları açıklayıcı' yapmamakla insan aklına

geniş bir alan bırakmıştır. Eğer hiçbir şey istisna edilmeksizin her şey din ile insanlara bildirilmiş olsaydı bu durum güçlerini aşan bir sorumlulukla insanları baş başa bırakırdı. Bir nimet olarak verilen akıl bu durumda şaşkınlığa düşer ve hiçbir şey konusunda kendisine ihtiyaç olmayan bir alet durumunda kalırdı (İbnu'l-Mukaffa, 2004: 109).

Akıl konusunda yaptığı bu değerlendirmelerle İbnu'l-Mukaffa, açıklama olmayan konuların din açısından akla havale edildiğini vurgulamak ister. Konuyu siyasal alana bağlayan İbnu'l-Mukaffa, hakkında açıklama olmayan yönetim ve tedbir işlerinin Allah tarafından akıl yürütmeye bırakıldığını ve bu akıl yürütmenin de ulü'l emirlere havale edildiğini belirtir. İnsanların geri kalan kısmının danışıldığında fikir vermek, çağrıldığında uymak ve 'huzurda değilken bağlılık dışında' bir hakları yoktur. Yönetici ise kendisine itaat edilmeyi, temel görevleri yerine getirmek ve yönetim konusundaki geleneği sürdürmekle hak eder. 'Yönetim konusundaki gelenek' ifadesinin neyi içerdiği konusunda bir belirlilik olmamakla birlikte Halifenin önceki yöneticilerin siyasal faziletlerine uymasının kastedildiği düşünülebilir. İbnu'l-Mukaffa emirin ailesinin bütün ailelere üstünlüğünü de bu bağlamda vurgular (2008: 228 -Mustafa Demirci tercümesi-).

Analizlerinden anlaşılacağı gibi İbnu'l Mukaffa iktidarın meşruluğunu onun elde edilme yöntemi üzerinden değerlendirme çabası içine girmemektedir. Raşit halifeler döneminde uygulanan ve toplumsal rızayı ifade eden 'yönetilenlerin serbestçe biat vermesiyle halifelik makamına gelme' uygulamasına hiç değinmemektedir. Buna bağlı olarak toplumsal rızaya dayanmadan halifelik makamına gelen siyasal iktidarın meşruluk problemini tartışmamaktadır. İbnu'l Mukaffa'nın iktidarın meşruluğunu toplumsal rıza üzerinden değerlendirmemesi hem içinde yetiştiği siyasal kültürün hem edindiği entelektüel birikim kaynaklarının siyasal niteliği ile bağdaşmaktadır. Aynı şekilde kendisinin de görev aldığı Emevi ve Abbasi hanedan yönetiminin de pratiğine uygundur.

İbnu'l Mukaffa toplumsal rızaya dayanmayan iktidarın meşruluğunu, iktidar elde edildikten sonra, topluma karşı benimsenen siyasal tutum üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre iyi bir imam; yönetilenleri savunur, ülkeyi savunmak için savaşır, doğru kişileri yargıç olarak atar, bürokratik görevlere yetkin kişileri getirir, toplum arasında güveni yayar, toplumun iyiliğini gözetir, geliri adaletlice paylaşır, eğrilikleri düzeltir, yönetilenlerin haklarını verir (2004: 128). Bu vazifeleri yerine getiren bir imama karşı toplumun mutlaka itaat etmesi gerekir. İbnu'l Mukaffa'ya göre iktidarın meşruluğu, onun elde edilme şekli ile değil iktidarın elde edilmesinden sonraki siyasal tutum ile ilişkilidir. İbnu'l Mukaffa iktidarın meşruluğunu tartışma konusu yapmaktan özenle sakınmakta ve bunu 'şeytan aldatması' olarak görmektedir (2004: 109). 'Allah'a isyanda kula itaat yoktur' şeklindeki ilkeyi olabildiğince iktidar lehine yorumladığı görülmektedir. 'İsyanı emreden imama isyan' (2004: 107) edileceği şeklindeki yaklaşımda toplumun da iktidarın meşruluğunu iktidarın ilahi kaynaklı hukuk kurallarına uyma üzerinden değerlendirdiği görülmektedir. İbnu'l Mukaffa bu toplumsal algının sınırlarının belirsiz kalmasından endişe eder ve konunun netlik kazanması için değerlendirmeler yapar.

İktidarın meşruluğunu tartışma bağlamında İbnu'l Mukaffa emirin ailesinin diğer ailelere üstünlüğünü de vurgulamaktadır (2004: 109). Emir ailesi ifadesi ile Abbasi hanedanı kastedilmektedir. Abbasi hanedanı İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas'ın torunlarıdır. İbnu'l Mukaffa emirin böyle bir aile ve soy çevresinden geliyor oluşunu da halifeliliğin meşruluğuna bir delil saymaktadır. Bu yaklaşımla hanedan yönetimlerinin meşruluğu için ek bir değerlendirme olarak hanedanın asil ve şerefli bir geçmişe sahip olması pozitif bir katkı olarak ele alınmaktadır.

İbnu'l-Mukaffa'nın siyasal iktidarın meşruluk kaynağı saydığı ölçütlerden şeref ve asaleti bürokratik atamalar için de öne çıkarmaktadır. Mevcut yönetimi bu açıdan eleştirirken şeref ve asalet sahibi olmayan kimselerin halifenin yakınında olmalarını tuhaf karşılamaktadır. Bu kişiler alt düzeyde esnaf kesiminde

olmalarına rağmen halifenin yanında Ensar ve Muhacir neslinden olanlardan daha saygın konuma gelmişlerdir. Hatta Arap eşrafından ve halifenin akrabalarından bile daha fazla öne çıkmışlardır (İbnu'l-Mukaffa, 2008: 228 -Mustafa Demirci tercümesi-). Bürokratik kadrolaşmada da şeref ve asalet sahibi olanların atanmasını net olarak savunması İbnu'l-Mukaffa'nın siyasal meşrulukta hanedan yönetimlerini bütünüyle içselleştirdiğini ve aristokratik/seçkin bir tutuma sahip olduğunu göstermektedir.

4. Bulgular ve Tartışma

Meşru olup olmadığı dikkate alınmaksızın bir değerlendirme yapılacak olursa siyasal iktidar; devleti ele geçiren bir gücün toplumu egemenliği altına alarak kendine itaat ettirmesi olarak tanımlanabilir. Egemenlik kurmakta zor kullanma ve müdahale etme yetkinliği söz konusu olduğundan, tartışmanın yönü meşruluk kavramına dönmektedir. Siyasal iktidarın meşruluğunda temel değerlendirme noktası 'toplumsal rıza'dır (Çetin, 2007: 5). Buna göre Siyasal iktidar toplumsal rızaya dayandığı oranda meşrudur. İktidarı elde etmede ve daha sonraki eylemlerde toplumsal rızaya dayanmayan siyasal iktidarlar otoriterlik, diktatörlük, totaliterlik ve tiranlık olarak adlandırılmışlardır.

Modern öncesi dönem siyasal iktidarları büyük oranda hanedan yönetimlerine dayanmaktaydı. Belirli bir coğrafi bölgede bulunan iktidara karşı, aralarındaki ilişki 'aynı kabileden olmaya dayalı' bir topluluk tarafından başlatılan ayaklanma veya dış saldırı başarıya ulaştığında siyasal iktidar el değiştirmektedir. Başka bir hanedan tarafından devrilene kadar soy bağına göre iktidar aktarıla gelmekteydi. Başka bir ifade ile bu dönemde iktidarı elde etmenin en belirgin yöntemi güç kullanarak başka hanedanlara galip gelmek olmuştur. Bu dönemde siyasal iktidarın devrinde toplumsal rıza, zorunlu bir kabullenmeden ibarettir. Dönemin sosyo ekonomik niteliği açısından değerlendirildiğinde bu durum olağan karşılanabilir.

İslam dini Doğu ve Batı ayrımı yapılmaksızın dünyanın her yerine yayılmış olan hanedan yönetimlerinin hükümran olduğu bir dönemde çıkmıştır. 632'de İslam peygamberinin vefatından sonra Müslümanların kendi aralarında siyasal iktidar için yaptıkları tartışmada dönemin koşullarından farklı bir uygulama üzerinde uzlaştıkları görülmüştür. 'Peygamberin siyasal konumunun yerine geçme' anlamı içeren halifelik makamı (Eraydın, 2021: 336) için Hz Ebubekir uygun görülmüştür. Halifenin belirlenmesinde öncelikle belirtilmesi gereken nokta, iktidar devri için kabileci bir motivasyonu içeren bir başkaldırının söz konusu olmamasıdır. Halife seçimi için yapılan tartışmada değerlendirme ölçüsü olarak 'Peygambere kan bağı ile bağlı olma' şeklinde bir halifelik kriteri temel alınmamıştır. Bu sistematik değerlendirme dünyanın geri kalan kısmı ile karşılaştırıldığında örneğine henüz rastlanmayan bir durumdur. Diğer taraftan Hz Ebubekir henüz biat etmeyen Müslümanların da biat etmesi için onları zorlamadığı halde az sayıda kişi hariç kendisine biat edilmiştir. Hz Ebubekir ile başlayan ve toplumsal rızaya dayalı biat uygulaması ilk dört halife döneminde aynen uygulanmıştır. Hz Hasan'ın kısa süreli hilafetinden sonra anlaşma sonucu hilafet Hz Muaviye'ye bırakılmıştır. Fakat Muaviye kendi yerine oğlu Yezit'i veliaht olarak bıraktıktan sonra Müslümanlar toplumsal rızaya dayalı biat yerine zor içeren biat ile karşı karşıya kalmıştır. Peygamber torunu Hz Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi ile sonuçlanan hadiseler zincirinin fitilini yakan olay; Yezit'in babası Muaviye tarafından veliaht tayin edilmesi ve bu tayin ile başlayan 'meşruluk' tartışmasıdır. Başka bir deyişle Hz Hüseyin'in Yezit'e karşı giriştiği mücadelede temel itiraz, meşruluğun 'toplumsal rızaya dayanmak' dışında başka bir alana çekilmesidir. Bu aşamadan itibaren siyasal iktidar hanedan mensupları arasında el değiştirmiş ve 'iktidarın toplumsal rızaya dayanma' ilkesi hükümsüz kalmıştır. Aksine fikirler de ileri sürülmesine rağmen (Macit, 2018: 843), Kerbelâ olayına kadar Müslümanlar arasında siyasal iktidarın el değiştirme şekli ile ilgili uygulamalar, İslam'da iktidarın teorik ve pratik içeriğine ilişkin olarak ileri sürülebilecek çıkarımların temel referans kaynağını oluşturmaktadır. Yezit ve sonrası dönem ise siyasal iktidarın devri bağlamında İslam toplumunun dünyanın geri kalan kısmı ile benzeşmesi olarak değerlendirilebilir.

Siyasal pratikte İslam toplumunu farklılaştıran diğer bir öge, İslam'ın her bir birey için sağladığı hukuksal çerçevedir. Müslüman bireylerin doğrudan inançtan kaynaklanan hakları, siyasal iktidarın toplum üzerindeki mutlakiyetçi tutumunu ve dolayısıyla totaliter yönetim anlayışlarını engellemektedir. İslam'da 'Yaratıcı' olarak kabul edilen Allah, kendisi dışında yaratıcılık vasfına sahip başka bir şey olmayandır. Bu inanç Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak nitelendirilen ve kendilerine bir nevi kutsallık izafe edilen iktidar sahiplerinin bir kutsallık içermediği anlamına gelecektir. Müslüman birey için iktidar sahiplerine muhalefet etmenin 'kutsala muhalefet' olarak değerlendirmesi, İslam'ın tevhid inancı ile bağdaşmaz. Hıristiyanlık'ta ise Hz. İsa tanrısal niteliklere sahiptir (Craig, tarihsiz). Yaratıcı olan Allah'ın bir kısım tanrısal özelliklerine Hz İsa da sahiptir. Yaratıcının bir kısım özelliklerinin onun dışındaki bir varlıkta da olabileceği inancı, kilisenin Hz. İsa'nın ete kemiğe bürünmüş hali olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Abdulhamid el Katib, 2007: 21 -Gündüzöz ve Gündüzöz'e ait kısımdan-). Kilisenin bu nitelikte ortaya çıkması aynı zamanda siyasal iktidarın doğrudan veya dolaylı olarak Kilise üzerinden meşrulaşmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Hıristiyanlığın resmi olarak tanındığı orta çağ Avrupa'sında Hz. İsa'nın vekaletini temsil eden Kilise, siyasal iktidarın da meşruluk kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Modern dönemde siyasal iktidarın meşruluk kaynaklarına dair Batıda ortaya çıkan tartışmalarda meşruluğun kaynağının kilise yerine toplum olması gerektiği gündemi, Hıristiyanlığın sözü edilen içeriğinden kaynaklanmıştır. Siyasal iktidarın kutsallık içerdiğine dair özellikle Hıristiyan dünyada yaşanan tartışmalar İslam dünyasında yaşanmamıştır. Fakat bu tartışmaların yaşanmaması toplumsal rızaya dayanmadan siyasal iktidarları elde tutanların siyasal güçlerini dini bir çerçevede topluma sunmalarını engellememiştir. Emevîler (661-750) kendilerine karşı toplumsal muhalefeti bastırmak için halifelikte farklı bir nitelemeye gitmişlerdir. Zıllullah kavramı bu dönemde literatüre girmiştir (El İş, 2017: 182). Bu yaklaşıma göre halife Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir, ona muhalefet Allah'a muhalefet sayılır. Diğer taraftan Emevîler İslam'daki kader inancını da iktidarlarını meşrulaştırmak amacıyla kullanmışlardır. Buna göre insan fiilleri kaderin hükmüyle gerçekleşir. Toplumun siyasal iktidarın eylemlerine karşı tutumunu, bu değerlendirme üzerinden belirlemesi gerekir. Memnun kalınmayan bir eylemin inanç temelinde açıklaması, bu eylemin yaratıcı tarafından insanların başına gelmesi için takdir edildiğidir. Siyasal iktidar bu eylemden sorumlu tutulamaz. Emevîler ve sonrası dönemde iktidarlar toplumsal muhalefete uğramamak veya var olan muhalefeti bastırmak için dinsel argümanlara başvurmuşlardır (Şahin, 2011: 59). Başka bir ifade ile kendilerini din üzerinden meşrulaştırma çabası içine girmişlerdir.

Siyasal meşrulaştırmada dinin araçsallaştırılması konusunda yaşanan tartışmalar, dönemin telif edilen eserlerine de yansımıştır (Schwarz, 2003: 124). Emevîlerin sonları ve Abbasilerin ilk yıllarına denk gelen dönemde telif edilen ve Doğunun Hükümdarı ve İslam Siyaset Üslubu isimleriyle Türkçeye tercüme edilen siyasetname eserlerinde de siyasal meşruluğun kaynakları konusunda değerlendirmeler yer almaktadır. İki eserde de hanedan mensubiyetine dayalı saltanatın kanıksandığı bir yaklaşım görülür. Aynı şekilde meşrulaştırmada hanedan mensubiyetinin dini argümanlara dayandırıldığı da belirgindir.

Abdulhamid El Katib'in oğluna "hükümdar baban, yerine getireceğin görevlerin inceliklerini, bunların genel özelliklerini anlatan, olaylar karşısında takınacağı tavır ve davranışlar hakkında yol gösteren ve strateji belirleyen bir öğüt belgesini sana vermek istemiştir." (2007: 49) şeklindeki hitabı, iktidarın halefe devredilmesinin hanedanın kendi iç bünyesinde gerçekleşen bir aktivasyon olarak görüldüğünü açıkça göstermektedir. Hanedan içi bir tercih olarak görülen saltanatın halefe devrinde meşrulaştırıcı ilke için 'hanedan üyelerinin ve diğer şehzadelerin bir tarafa bırakılıp senin seçilmen, Allah'ın ve benim tercihimdir' (2007: 49) denilir. Kısaca iktidar, 'hükümdar babanın' kendi çocukları arasından yaptığı bir yetkinlik incelemesinden sonra, belirlediği 'veliahta' aktardığı bir yetki devri olarak elde edilmektedir. İslam tarihinde iktidarın hanedan içinden birine aktarılması uygulamasının ilk Emevi halifesi olan

Muaviye tarafından başladığı bilinmektedir. Abdülhamid el Katib'in de bu uygulamayı aynen benimsediği görülür.

Abdülhamid el Katib ile çağdaş olan İbnu'l-Mukaffa'nın da siyasal iktidarın meşruluk kaynaklarına dair yaptığı değerlendirmelerinde kendi döneminin geleneksel tutumunu yansıttığı söylenebilir. Siyasetnamesinde Abdülhamid el Katib'den daha ayrıntılı analizler yapan İbnu'l-Mukaffa'nın hem Pers siyasal mirasından kültürel mensubiyet anlamında edindiği birikim hem de entelektüel bir çaba olarak Hint ve Roma/Yunan medeniyetlerinden edindiği siyasal birikim (Kutluer, 2000: 134), siyasal iktidarın meşruluğunu değerlendirmede temel etken olmuştur. Siyasal iktidarın elde edilme yöntemi üzerinden meşruluk analizi yapmayan İbnu'l-Mukaffa bütünüyle iktidar sürecine odaklanmıştır. İslam'ın kesin nasları ile açık bir çatışmaya girmedikten sonra siyasal iktidarın meşruluğunun tartışılmayacağını ve bunun üzerinden fiili bir muhalefet tavrı geliştirilemeyeceğini ifade eder (2004: 107-110). Siyasal iktidarın temel meşruluk kaynağı, halifenin toplumsal ilişkilerde dinin açık naslarına muhalefet etmemesidir. İbnu'l-Mukaffa'ya göre, halifenin Allah'a isyan mahiyetinde olmayan bütün emir ve uygulamaları itaat edilmeyi hak eder. Bu yönüyle İbnu'l-Mukaffa siyasal meşruluğu iktidarın topluma yönelik tutumları üzerinden değerlendirir. İktidarın elde edilme metodu söz konusu edilmediği gibi siyasal katılım da iktidarın rızası ve talebi ile sınırlıdır. İktidarın bürokratik kadrolaşmasında bireysel liyakattan çok hanedan mensubiyetine bağlı liyakat ya da şeref ve asalet belirleyicidir. Sultana yönelik tavsiyeler daha çok iktidarın başarısına ve toplumsal itaati sağlamaya yöneliktir. El Edebü's Sağır adlı risalesinde sultanın dayanması gereken dört temel ilkeyi '1- Adamlarını iyi seçme, 2- tam yetkilendirme, 3- Sıkı takip/denetim, 4- sert ceza' şeklinde ifade eder (2004: 26). Aynı risalede sultanın toplumsal itaati sağlaması için tavsiyelerde bulunur. İtaatin vezirler ve yardımcıları aracılığıyla gerçekleşeceğini, sevgi ve doğru düşüncenin esas alınması gerektiğini vurgular. Aynı şekilde insanlara ekonomik olarak zarara vermemek önemsenmelidir. Atamalarda yetkin, güvenilir ve kişisel kusurları atandığı işe zarar vermeyen kişiler seçilmelidir. Memurlar denetlenmeli ve iyi işler ödüllendirilmeli kötü işler karşılıksız bırakılmamalıdır (2004: 27).

İbnu'l-Mukaffa siyasal alanı seçkin bir zümreye ait bir faaliyet olarak tasvir etmesine rağmen iktidar merciini mutlak yetkili görmeyen İslami yaklaşımı da dile getirdiği söylenebilir. Fakat itaat için oldukça ayrıntılı değerlendirmeler yaparken muhalefetin meşruluğuna dair neredeyse hiç ayrıntı yer almaz. İktidarın ne tür eylemleri için hangi durumlarda muhalefetin meşru olabileceğine dair açıklayıcı izahlar bulunmaz. Bu tavrında toplumsal düzeni sağlamada sultanın fonksiyonunu fevkalade gerekli görmesinin, en önemli etkenlerden biri olduğu söylenebilir.

İbnu'l-Mukaffa'nın kısa sayılan yaşamına rağmen siyasal alana ilişkin analizleri kendi döneminin bütün entelektüel birikiminden izler taşımaktadır. Kendisi 'acemin en zekisi' (Durmuş, 2000: 131) nitelmesine mazhar olacak kadar zihinsel kapasiteye sahiptir. Görev yaptığı iki devletteki bürokratik alanın da entelektüel çalışmalar yapmaya elverişli olması ve çeşitli valiliklerin siyasi birim şefi olarak çalışması elde ettiği siyasal birikimde etkili olmuştur. Hayatının sonuna kadar Mecusi inancına bağlı kalmış bir vilayet çalışanı olan babasının aktardığı birikimler de İbnu'l-Mukaffa'nın yetişmesinde etkili olmuştur denilebilir. Kendisinin Emevîlerin son dönem siyasal içerikli eserler telif eden Abdurrahman el Katip gibi dönemin önde gelen Arap yazar ve bürokratları ile yakın ilişkilerinin olması da (Aykut, 2019: 11) edindiği birikimde etkili olmuştur.

Doğunun Hükümdarı'nda yer alan 'hükümdarın dindar, takvalı, nefsi ile mücadele eden biri olması gerektiği' (2007: 52-56) gibi tavsiyelerin benzer başlıklarla İslam Siyaset Üslubu'nda (2008: 20, 30, 31, 132) da yer alması iki müellifin benzer kaynaklardan beslendiği kanaati uyandırmaktadır. Abdullah İbnu'l-Mukaffa'nın Kelile ve Dımne adlı Hint edebiyatına ait siyasi mesajlarla dolu eseri, Pehleviceden Arapçaya çeviren müellif olması ve her iki müellifin de aynı dönemde yaşadıkları ve birbirleri ile görüştikleri düşünüldüğünde siyasal kültür birikimlerinin kaynağı konusunda bazı değerlendirmeler yapılabilir. İbnu'l-Mukaffa Kelile ve Dımne eserinin mütercimi olması dolayısıyla Hint siyasal birikimine; diğer

tarafından Mecusi bir ailenin çocuğu olması dolayısıyla da Sasani siyasal birikimine sahipti. Ayrıca Emevi ve Abbasi döneminde yerel yönetim bürolarında yaptığı görevleri esnasında antik Yunan'a ait felsefi eserlere de aşina olmuştur (Durmuş, 2000: 130). Her iki siyasetname eseri için ortak bir değerlendirme olarak; dönemlerinin Doğulu ve Batılı siyasal birikimlerinin İslami bir etki çerçevesinde ve yerel coğrafi faktörlerin de dikkate alındığı bir şekilde büründürülerek yazıldığı söylenebilir. Buna binaen incelenen eserlerin siyasal meşruluk konusunda, bahsi geçen medeniyetlerin her birinden izler taşıdığı söylenebilir.

5. Sonuç

Abdulhamid el Katib ve İbnu'l Mukaffa tarafından kaleme alınan İslam sonrası ilk siyasetname sayılan eserler genel anlamda siyasal iktidar sahiplerinin yakın bürokrat çevrelere, yönetilenlere ve siyasal komşulara karşı tutumlarını ele alan eserlerdir. Doğunun Hükümdarı'nda Abdülhamid el Katib'in geleceğin sultanına öğüt verirken derin bir kendini sorgulama ve tutkularını kontrol altına alma telkini yaptığı görülür. Eserde 'Siyasal erdemlere sahip olmak' başarının en önemli şartı olarak gözükmektedir (2007: 68-9). Buna rağmen iktidarın toplumsal rızaya dayalı olmasına ilişkin her hangi bir tartışma yer almaz. Hükümdarın iktidarı için, önceki siyasal iktidar sahibinin kendi soyu arasından veliaht olacak aday için yaptığı gözlemlerden başka bir meşruluk kaynağı yer almaz.

İbnu'l-Mukaffa'da iktidarın meşruluk kaynağı için 'Allah vergisi' söylemi öne çıkar. Bu söylemde Hıristiyanlıkla mezc olmuş Roma siyasal teorisi ile birlikte dönemin genel tarihsel birikimini yansıtan bir bakış açısı görülür. İbnu'l-Mukaffa siyasal iktidara itaat etme konusunda yoğun telkinlerde bulunur. Kendisi Emevilerden Abbasilere geçiş sürecinde iktidar el değiştirene kadar Emevilere destek olmuştur. Abbasi iktidarı geldikten sonra ise onlara tabi olmuştur. Her iki farklı tutumu da iktidara muhalefeti siyasal kaosun gerekçesi saymasından dolayıdır. İktidar olmak İbnu'l-Mukaffa açısından ilahi bir görevle görevlendirilme olarak değerlendirilir. Toplumun siyasal katılımı iktidarın talebine bağlı bir eylemdir. Konu ile ilgili akıl yürütme, tamamen imamın uhdesine verilmiştir. İktidarın meşruluğu Allah'ın kendilerine şeref ve asalet verdiği bir hanedana mensup olmaktan gelir.

Abdulhamid el Katib ile karşılaştırıldığında İbnu'l-Mukaffa'nın iktidara itaat etmeyi daha çok vurguladığı görülür. Hükümdarı siyasal erdemlere yönlendirme konusunda el Katib'in daha yoğun bir dil kullandığı görülür. İbnu'l-Mukaffa'nın siyasal telkinlerinin imamın toplumu itaat altına almasını ve iktidarın korunmasını sağlayan önlemler olduğu görülür. Her iki siyasetnamede kadrolaşmanın liyakat niteliği önemle vurgulanır ve başarı için önemli bir şart olarak değerlendirilirken, İbnu'l-Mukaffa'da iktidarın meşruluğuna gerekçe sayılan 'şeref ve asalet' bürokratik atamalarda da öne çıkarılır. Bu çalışmada her iki siyasetname müellifinin eserlerinin tercüme metinler üzerinden değerlendirilmesi çalışmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Siyasal iktidarın meşruluk kaynakları ile ilgili yapılacak bir değerlendirme için her iki müellifin eserlerinin Arapça asıllarının da incelenmesi gerekli görülmektedir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Kaynaklar

- Abdullah İbnü'l-Mukaffa, (2004), *İslam Siyaset Üslubu* (Çev: Vecdi Akyüz), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Abdülhamid el Katib, (2007), *Doğunun Hükümdarı* (Çev: Güldane Gündüzöz ve Soner Gündüzöz), İstanbul: Lacivert Yayıncılık.
- Ahmet el Katip, (2016), *Şia'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi* (Çev: Mehmet Yolcu) (2. Baskı), Ankara: Otto Yayınları.
- Aykut, K. (2019), Abdullah ibnü'l-Mukaffâ ve el-Edebü'l-Kebîr ve el-Edebü's-Sağîr isimli eserlerinin incelenmesi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Canatan, K. (2014). *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Craig, W. L. (tarihsiz), *İsa: Tanrı ve İnsan*, <https://www.reasonablefaith.org/translations/turkish/miscellaneous/sa-tanri-ve-nsan>, (Er Tr: 28.12.2022).
- Çetin, H. (2007), *Modernleşme Krizi*, Ankara: Orion Yayınları.
- Demirci, M. (2008), Abdullah ibnu'l-Mukaffa'nın "Risaletü's Sahabe" Adlı Risalesi: Takdim ve Tercüme, *İstem Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 12, s.217 – 240.
- Durmuş, İ. (2000), İbnü'l-Mukaffa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21. Cilt, s.130-134.
- Ergin, A. Ş. (1988), Abdülhamid el Katib, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1. Cilt, s.225.
- Eraydın, S. (2021), Son Dönem Hilafet Tartışmalarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi (Seyyid Bey, Senhûrî ve Mevdûdî Örneği), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 38, s.335-364.
- Eusebios, (2011) *Kilise Tarihi* (Çev: Furkan Akderin), İstanbul: Chiviyazları Yayınevi.
- Fırlalı, E. R. (2019), Hüseyin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18. Cilt, s.518-521.
- Geanakoplos, D. J. (2011). Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek (Çeviren: Mustafa Alican), *The History School January-April 2011, Number IX*, s.169-198.
- İbn Abdirabbih, (2004), *Hükümdar ve Siyaset Kitabı*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Kutluer, İ. (2000), İbnü'l-Mukaffa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21. Cilt, s.134-137.
- Macit, A. (2018), Çağdaş İslam Düşüncesi'nde Hilafet Anlayışları: Muhammed Hamîdullah ve Yüksek Hilafet Konseyi, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal*, Cilt: 22 Sayı: 2, s.833-858.
- Schwarz, M. (2003). Hasan Basri'nin Kader Risalesi Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II, sayı: 3, ss.123-141.
- Sağlam, H. (2017), Hz. Ebu Bekir'in Devlet Başkanı Olarak Yaptığı İlk Konuşmasının İslam İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 3, Sayı:7, s.92-113.
- Şahin, H. (2011), İlk Dönem Kader Tartışmalarında Siyasetin Rolü, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, s.47-70.
- Yusuf el İş, (2017), Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış (Çev: Ömer Aras), *dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, Güz 2017, Cilt:5, Sayı:10, s.177-188.